

34. Шляхом жовтня. Збірник документів - 1965. - Т. 6. - Ужгород, 1965. - С. 162; Макара М. П. - С. 94-96.

35. Нариси історії Закарпатської обласної партійної організації. - С. 132.

36. Маркусь В. Названа праця. - С. 74-75; Макара М. П. Названа праця. - С. 52; Vaculik J. Hledali svou vlast. - Praha, 1995. - S.18

37. Копчак В. П., Копчак В. И. Названа праця. - С. 36-39; Радянське Закарпаття за 35 років. Статистичний збірник. - Ужгород, 1980. - С. 15; До 50-річчя воз'єднання Закарпаття з Україною // Інформаційно-аналітична служба Адміністрації Президента України. Спеціальний випуск. - № 12, червень 1995. - С. 6, 37; Итоги всесоюзной переписи населения 1959 года. Украинская ССР. - С. 14; Население Закарпатской области за данными всесоюзной переписи населения 1979 года. Статистический сборник. - С. 4; Населення Закарпатської області за даними всесоюзного перепису населення 1989 року. Статистичний збірник. - С. 14; Енциклопедія українознавства. - Т. 2. - Львів, 1993. - С. 724; ДАЗО, Ф. 1, оп. 2, спр. 67, арк. 58-59;

МИХАЙЛО ЗАН

ЕТНОМЕНТАЛЬНІ ЧИННИКИ ІСТОРИЧНОГО БУТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

У наукових дискусіях доволі часто оперують терміном "менталітет" або "ментальність". Проте, як в академічному плані, так на суто побутовому рівні, проблематику пов'язану із ментальними чинниками історії часом вважають спекулятивною. Насамперед, через полісемантичність поняття менталітету.

Наразі менталітет розкривається в різних контекстах: як психоструктура певної спільноти, її Космо-Психо-Логос та архетипічні характеристики, стереотипи світосприйняття та діяльності певної групи людей; як константа групового світобачення та світореагування, світопереживання; як національний характер, "дух" або "душа" народу (етносу).

Ментальність особистості, стадій зрілості людини, поколінь, фахових, соціальних, політичних, економічних

угруповань, гендерний менталітет чи ментальність цивілізаційного плану, на наш погляд, не являються самодостатніми "полями дослідження" дії ментальних чинників історичного буття. Адже феномен етносу, як таксономічно організованої системи людських спільнот, органічно поєднує всі вищезгадані рівні менталітету.

Своєрідна "матриця" етноменталітету глибинно вкорінена в історичному бутті та виступає як "душа" народу (етносу). Динамічно розвиваючись, етнос "губить" ряд етнічних стереотипів; на нього впливають природно-історичні, соціально-економічні, політичні, культурні фактори. Проте, етноменталітет як константна характеристика певним чином модифікує їх. Етнос трансформує релігійні, мовні, філософські, мистецькі, ідеологічні запозичення. Етнічний менталітет виступає немов головним цензором явищ та процесів об'єктивної реальності.

У світлі такого підходу оригінальні приклади в широкому плані дає всесвітня історія (звідси, природа походження дзен-буддизму, ламаїзму, ваххабізму, російського варіанту марксистської доктрини; латиноамериканських різновидів іспанської та португальської мов та ін.). У вузькому плані – своєрідний варіант дає історія, етногенез українців.

Попри всі перипетії, метаморфози історичного буття українства, пасіонарні вибухи його енергії, несприятливі та найсприятливіші геополітичні ситуації український етнос зберіг власні етноментальні характеристики, які суть базовими у розумінні, власне, історії України. Спробуємо окреслити контури основних рис українського етноменталітету, зв'язувати їх роль в історії, етногенезі українства.

Ще М. Грушевський вирізняв селянськість, як одну з визначальних етнопсихологічних характеристик українського народу. Адже, архаїчна культура українців зростала на культурі землі, праці на ріллі. Класичний українець-хлібороб – це людина, яка не цурається роботи на землі, користується її благами.

В процесі взаємодії людини з природою встановлюється особливий тип сільської гармонії, що включає задоволення як матеріальних, так духовних потреб [30, 91]. Оскільки особливих проблем із родючістю ґрунтів в Україні не було, то урожай залежав суто від метеорологічних умов, на які спрямовувались

магічні дії, ритуали, обряди. Отож, магічний аспект землеробства набував особливого значення.

Це знайшло відображення у таких психологічних складниках як обережність та розважливість, неквапливість [3, 28]. Українець-землероб повинен був зважити, врахувати комплекс прикмет, оберегів для отримання бажаного результату. Цікаво, чи не на цьому ґрунті побудована глибока віра багатьох сучасних українців у різноманітні передбачення, гадання, гороскопи?

Отже, український етнос протягом історичного періоду виявив свою селянськість, врісся в землю, став залежним від ґрунту [21, 24-25]. Недарма видатні представники українського народу – Г.Сковорода, Т.Шевченко, І.Франко, В.Липинський в своїх творах відстоювали цю рису як визначальну. Останній, навіть, проголосив селянство носієм модерної української державності.

Любов до землі, природи, відчуття краси притаманне українцям. Породженням цього є ще одна риса української ментальності - гуманність. Вона має різні форми вияву: невоїнність, милосердність, щирість [22, 137]. Гостинність, щирість, допомога бідним здавна відома українцям. Ще за часів Володимира Великого для убогих в Києві розвозили хліб [38, 79].

Внаслідок історичних обставин український етнос був позбавлений державності. Відповідно, змушений був відповідати на жорстокість поневолювачів взаємною жорстокістю. Але ніколи не був загарбником. Можливо, тому Б. Хмельницький в кінці 1648 р. зупинився на межі української етнографічної території?

В. Янів звертає увагу на таке явище: якщо в германців в центрі родинних і суспільних турбот було піклування про дитину, то в Україні - допомога старим, немічним, хворим [31, 196]. Гуманність українства (як етноментальна риса) проявилась в наукових дослідженнях: в концепції М.Костомарова (месіянзм України), І.Франка (віра в доброту людей), М.Грушевського (автономізм в межах Російської імперії) [21, 27].

Демократизм пронизував увесь устрій життя українського народу, втілюючи ідеали волелюбності та рівноправ'я. Найбільш виразно він втілюється в українській сім'ї - родині. Ю.Липа

зазначав, що "матріархат надалі лишився складнем української раси" [12, 195].

О.Нельга робить припущення, що роль жінки в українській сім'ї має історичну традицію, що пов'язана з козацькою. У відсутності чоловіків-козаків жінки змушені були "тягнути воза" та "перти плуга" [22, 140-141]. Жінка в українстві це - символ стабільності й землеробської праці. Це підтверджується археологічними даними (Збручанський ідол) та релігійними уявленнями (культ Богородиці), комплексом етнографічних матеріалів (наприклад, головою фігурою українського традиційного весілля була мати нареченої) і т.д. [3, 28].

Окремі дослідники відзначають, що українцям важко пояснити місце і роль чоловіка, які сформувались в європейській культурі. Чого треба соромитись чоловікові, відзначає Я.Мельник - оспівується ("Я ж тебе, рибонько, аж до хатоньки сам на руках донесу"); цілувати її сліди - це явно жіночі риси [19]. Таке трактування є доволі спрощеним. Ліризм у пошані до жінки, її звеличення сформувались історично. І є повчальним, зокрема, щодо безперспективності феміністичного руху (який поширений на "Заході") на теренах України.

Ряд дослідників виокремлюють таку рису менталітету українців, як індивідуалізм. Він трансформується у проявах волелюбності, хазайновитості, оптимізму, інтровертизму (самозаглибленості, філософичності душі).

І.Мірчук висунув гіпотезу про природу індивідуалізму українців і пов'язував його із матріархатом хліборобського населення доби неоліту [21, 28]. Ю.Пахомов виводить приватновласницьку свідомість, особливо щодо землі із козацького волелюбства [27, 8-9].

В світлі таких спостережень над українською ментальністю зрозумілим стає боротьба більшовизму проти українства. Це була протидія проти невідомості йому приватної власності, проти почуття власної гідності українців. Це була боротьба "Сходу" із "Заходом", настроїв патріархального колективізму з хазайновитістю українців [37, 32-33]. Однак, індивідуалізм українців доволі оригінальний за проявами. Якщо на "Заході" індивідуалізм, приватна власність стали основою капіталізму, то в Україні цього не сталося. Як зазначав І. Лисяк-Рудницький, Україна не виконала

історичної місії, знаходячись між "Сходом" і "Заходом" впадала від внутрішніх чвар та зовнішнього тиску [14, 38].

Чому так сталося? Справа в тому, що в соціально-політичному плані українцям були притаманні "західні" зразки; а в сфері духовній - культурний вплив "Сходу". Для українців у духовній царині визначальною є своєрідна лінія кордоцентризму (філософії серця) [33, 126-131]. Її генеза пов'язана із запозиченнями візантійських традицій за часів Київської Русі. Для українців із їх яскраво вираженим кордоцентризмом, емоційністю у сприйнятті явищ і процесів світу відсутня тверезість мислення, розрахунок, логіка [2, 82]. А за висловом Лопе де Вега: "Хто мало знає, той багато плаче".

Власне тому, маємо традиції українського (козацького) бароко, де поєднані візантійські та "західні" первні. Так, Києво-Могилянська академія функціонувала на ґрунті "західних" програм викладання навчальних дисциплін, а вивчався в основному греко - православний світ.

Звідси, ряд дослідників використовують термін "дуалізм" для загальної характеристики української культури - її одночасної належності до "Заходу" та "Сходу", європейського і азійського типів (О.Пріцак, І.Лисяк-Рудницький, О.Пахльовська та ін.). І. Лисий пропонує термін "дуальність" в розумінні міжпарадигмальності, як загальну (ментально визначену) схильність поєднувати протилежне. Ця схильність заснована на амбівалентності української етнопсихіки [13, 57-58].

Україна була позбавлена самостійного культурно-національного розвитку. В силу історико-політичної розірваності етнічної території в українців виявились своєрідні патологічні явища-атрофії та гіпертрофії національної психіки ("хвороби" української етнопсихіки).

Шляхетність, благородство, елітність-головні характерні риси члена провідної верстви. Честь, вірність ідеалові, служба великій справі для шляхетної людини є найвищим імперативом [6, 158-159]. Вивчаючи правдиву історію українського народу, бачимо, що однією із "хвороб" етнопсихіки постає, власне, безшляхетність (безелітність) українства.

Розірваність етнічної території сприяла асиміляції українців, спонукала до процесів мадяризації, полонізації, русифікації. Роль аристократії відігравав пануючий етнос. Такі обставини сприяли консервації селянськості українського менталітету.

Лише на сер. XVII ст. український етнос витворив своєрідний аристократизм, шляхетність. Взагалі, за оцінкою І.Огієнка, "XVII вік - це золотий вік нашої писменства, нашої культури. Київ став центром української науки, її Афінами, став нашим Парижем" [24, 13]. Задля протидії проти власної дестинації українство прийняло інтелігентність. Сформувалась власна духовна еліта; згадаймо постаті П.Могилу, Л.Барановича, І.Гізеля, І.Галятовського, С.Косіва та ін. Проте, історична метаморфоза, що сталася в січні 1667р. в Андрусові, знівельовала процес національного згуртування етносу. Поступово селянство було віддано українській старшині в кріпацтво. Українські пани "забули гетьманщину" [4, 45]. Їм була відкрита дорога до найвищих посад в Російській імперії.

І тут, зауважимо, реалізовується етноментальна риса українців - безшляхетність. Маючи вплив на політику щодо власної Батьківщини, українська еліта втрачає зв'язок з Україною. Вона віддається на служіння чужій ідеї, чужим інтересам. Українці витворюють багату культуру іншого етносу. І зараз в російській підручниковій літературі Ф.Прокопович, Г.Сковорода, П.Юркевич, М.Гоголь, І.Бунін (Буньковський), Г.Ахматова (Горенко) зазначаються як російські.

Не стало винятком і Закарпаття. Оспівані будителі, такі як М.Балудянський, І.Зейкан, які мали прямий доступ до російського царя, творили російську культуру. В 1954р. М.Шлемкевич писав: "Маємо великих провісників у Шевченкові, Франкові, Лесі Українці, але не завершителів духу. Тож не під склепінням своїх палат, але серед дороги, битий вітрами стоїть український дух-скиталець без теплої одежі мислі й образу" [36, 135].

В кін. XIX - на поч. XX ст. в Європі стали популярними ідеали соціалізму, демократизму. Після доби Хмельниччини в українського етносу був другий шанс національного відродження. Проте, прагнення щодо автономізму в лідерів українського національного руху (В.Винниченка, М.Грушевського) ще раз виявили етноментальну рису українського етносу [37, 116-120]. Причини атрофії національної психіки очевидні. По-перше, притлумлення національної свідомості та зосередження виключно на особистих (фахових, майнових) інтересах. По-друге, переслідування національної

культури в українському середовищі своїми ж запроданцями-рентатами. По-третє, зовнішній тиск - антиукраїнська політика Московської держави (Російської імперії, СРСР, нинішньої Російської федерації) впродовж століть. Сукупність окремих чинників сприяла зосередженості на добробуті, сім'ї, міщанстві.

Своєрідним чином ця риса етноментальнотету проявляється на Закарпатті. У закарпатців в силу історико-культурних, соціально-політичних та інших факторів особливо проявляється психологічна влада власника і трудяги. Має ж вона вияв у типовому міщанстві [18, 68-69]. Побуває доречний анекдот про те, яка різниця між власниками двоповерхового будинку галичанином та закарпатцем. Відповідь: якщо перший безпосередньо мешкає в ньому, то "газда" живе поряд, у літній кухні. Двоповерховий котедж відвідується переважно по святах або ж, як музей, презентується для уваги допитливих гостей.

Відсутність певного національного "нахабства" стає причиною поразок у багатьох сферах життєдіяльності. Тому, Г.Лозко вирізняє гіпертрофію національної психіки як одну із "хвороб" етнічного ментальнотету [15, 90-91]. Їй піддаються люди емоційного складу (понтійці), стримані ж нордійці, невпевнено, без прояву назовні своїх почуттів, роблять свою справу заради національної ідеї, органічно поєднуючи загальні та особисті інтереси. Людину з вираженням національним почуттям в СРСР називали "буржуазним націоналістом".

Проте, Г.Лозко відзначає, що для українців, котрі перебували в національному ярмі, навряд чи характерна етнонаціональна пиша, зарозумілість [15, 91].

Згідно теорії етносу, націоналізм - природне явище. Етнос, як саморегульована система, продукує енергійних представників, особливо, в умовах зовнішнього тиску. Так, але відомо, що теорія - це конструкція, ідеальна модель. Для повного розуміння таких явищ на українському ґрунті потрібно виходити із об'єктивних фактів, які дає історія та сьогодення. Простіше сформулюємо питання: чому гіпертрофія (емоційно забарвлений український націоналізм) національної психіки стала "хворобою" етноментальнотету українців?

На наш погляд, справа у комплексі факторів: властивому українцям світосприйнятті "серцем", емоціями, без тверезого прорахунку, здорового глузду, пануючого індивідуалізму,

суперегоїзму, претендуванню на отаманство, схильністю до ренегатства.

Тому, енергетично заряджена козацька верства та духовна еліта ХУІ-ХУІІст., українська інтелігенція кін. ХІХ - поч. ХХст., радянської та пострадянської доби, видаючи своїх провідників і соратників та "ламаючи списи" від власних чвар, ставали маріонетками в руках іноземних можновладців. Їхнім натхненням, енергією творилась історія України задля інтересів неукраїнського етносу.

Націоналізм— дуже похвальна риса етносу, коли він переходить у звичайний патріотизм більшості (не галасування купки людей), який спрямовується на справжню розбудову власної державності. Феномен українського націоналізму з його етноментальними нашаруваннями характеризується відірваністю від практичних завдань, психологічною підготовленістю до ролі п'ятої колони в середовищі схильного до "соціального мазохізму" українського простоліду.

Ми звикли впадати в скрупульозність, нарративізм, біографізм. Наразі в окремих часописах фігурують рубрики: "грушевськознавство", "оглобляна", "шевченкознавство" і т. ін. Проте потрібно позбутись історично сформованої близькозорості в суспільствознавчих студіях, "побачити за деревами ліс", збагнути сутнісні причини трагізму історії власного етносу без хвалебних од ренегатству та видавання бажаного за дійсне. Власне, спрямуємо проєкцію в сьогодення, яка або спростує наше бачення проблеми, або ж змістовно підкреслить тезу щодо вирішальної ролі менталітету в процесі етногенезу українського народу.

Злам тоталітаризму, "імперії зла", бурхливий початок державотворчих процесів на початку 90-х рр. в Україні подавали надії, сподівання на творення українським етносом власної національної культури, самосвідомості. У 1991р. етнолог А. Пономарьов відзначав, що національну культуру може мати не кожен етнос та сформулював тоді риторичне питання: "Чи властєть нам відтворити її (української національної культури - М.З.) глибинну сутність?" [28, 27].

Відповідь на це питання дають реалії сьогодення: соціальна дизгармонія етносу, економічна стагнація, геополітична невизначеність, культивування культури "старших братів" (північно-східного та далекого—із-за океану). Наведемо

декілька прикладів. Якщо табір еліти разом із нечисельним середнім класом становить близько 15%, то табір соціального відчуження складає решту 85% [10, 69]. Це поступово породжує соціальну напругу, оскільки середній клас слабоструктурований і не може її зняти. Відповідно, українська державність виступає як держава на чолі із квазіелітою етномаргінального походження. Як відомо, етномаргінальний тип ідентичності пов'язаний не лише з традиційним білінгвізмом (двомовністю). Він має за основу втрату відчуття спорідненості з певною етнічною культурою. В світлі цього підходу чого вартє споглядання телеепонеї "Честь имею пригласить" [34]. Також доречний факт: на одного мешканця України припадає 54 одиниці російськомовної продукції та 7-україномовної [35, 32].

П. Лазаренко відзначав, що на порозі третього тисячоліття конкуруючі між собою геополітичні лідери намагаються включити Україну в систему міжнародного розподілу праці. Народ, який складається з перекупників та офіціантів не вважається достойним партнером на міжнародній арені. Така структура економіки є неоколоніальною, де відсутнє поняття "національні інтереси українського народу" [11, 28-29]. Є.Марчук вказує, що наразі за спеціальними психотехнологіями здійснюється цілеспрямована зміна масової свідомості. Для трансформації етнокультурної самоідентифікації використовуються міграційні процеси, інформаційно-психологічний вплив на підсвідомому рівні [17, 81]. Зауваження доречне, оскільки поширюється іноземна продукція, з телеекранів культивуються цінності заокеанського рівня, виховуючи майбутнє покоління. У центрі Європи на українському ґрунті проводиться експеримент на міцність етнічної самоідентифікації і самосвідомості.

П. Магочі заявляє, що русини будуть існувати, незалежно від того, що думають окремі українці або український уряд. Його опонент - О.Мишанич відзначає, що, очевидно, проф. Магочі знає свою силу та "слабкість неукраїнського уряду України, бо інакше не втручався б у внутрішні справи української держави" [20, 39]. При такому status quo Україна і надалі буде грати роль буфера, без будь-яких гарантій щодо національного згуртування.

За висловом Є. Маланюка, українство - "тіло без голови на могутніх плечах" [2, 84-85]. Ця ж тенденція далася взнаки в сучасну добу незалежності. "Живуче тіло" знову позбавляється "голови". Йде активний процес еміграції, виїжджає, власне, цвіт нації. Тільки упродовж 1991-1997 рр. виїхало понад 6 тисяч вчених. Понад 35 тисяч пішли в бізнес, кримінальні структури і т.д. [11, 25].

Роль етноменталітету позначається у всіх сферах, особливо - в політичній. Так, "компроміс" з владою та загравання із національно-демократичними силами на правому фланзі привели до краху потужний Рух [29]. Ставлячи завдання "покращення життя", він відступив від власних цілей розбудови державності. І тут справа не лише у тоталітарному спадкові [23, 1045], головна причина у "хворобах" українського етноменталітету (атрофії та гіпертрофії національного "духу").

Сучасна молодь твердить, що між шістдесятниками та вчорашніми студентами природне непорозуміння (ментальність поколінь?!). Покоління сонга, без програми "за" не здатне конструктивно працювати на благо Батьківщини [5, 73-74]. Українська політична еліта - це люди вчорашнього дня, національна за формою, "совкова" за змістом [32]. Вибори 1998-1999рр. як найкраще показали сутнісну роль етноменталітету українців в державному житті.

Дослідниця-культуролог О. Забужко розшифровує метафізичні смисли в закодованому Шевченковому тексті. Мова йдеться про Шевченкову концепцію національного гріха, який перетворює історичне буття провинного народу на різновид земної покути [9, 121].

У самому своєму серці історія України має глибоку дисгармонію, конфлікт, що тяжіє як прокляття. В теперішньому Україні архетипічна жінка - це "покретка", архетипальний чоловік - "москаль". У "минулому-яке-не-минає" - козак у могилі та дівоча душа-пташка ("заложні мерці"). Українська воля спить у метафізичній збірній могилі ("Якби-то те знайшли, що там схоронили..."). "Залежні мерці" потенційно є суті не лише покутниками "за себе", а впливають на долю живих. Адаже у "Посланні..." Т. Шевченко звертається до українського етносу як позачасової та позаісторичної субстанції. Історія є неперервною для Т. Шевченка, минуле є тут і тепер, у вигляді фатальних наслідків [1, 166-167].

Природньо, що літератори-шістдесятники піддають гострій критиці такі погляди. Вони, як і в раянську епоху, аноногізують певну ідею, закриваючи очі на реалії буття. Відстоюють сталу схему, не розуміючи багатогранності феномену української ментальності, її архетипів, динаміки соціальних, цивілізаційних процесів, що відбуваються довкола українства на сучасному етапі.

Зрозуміло, тому наукові розвідки О. Забужко [7;8;9], С.Павличко [25], О.Пахльовської [26], І.Грабовської [2] піддаються науковому остракізму. Можливо, це - ще одна етноментальна риса українства? Тобто, небажання бачити правду. А відома приказка: "правда очі коле" побутує, звичайно, на основі суспільної практики.

Ще в VI ст. візантійський автор Маврикій писав, що анти (а М.Грушевський визнавав їх за предків українців) вирізнялись емоційністю, громадоявством, браком авторитетної влади, були нетривкі у договорах. "Коли порізняться між собою, вже не погодяться ніколи"; "не приймають рішення спільно, бо кожен має свою думку" [16, 24]. Чи не впізнаємо ми тут самих себе? Чи не в цьому феномен "канівської четвірки", природи приказок "риба гніє з голови" або ж "де два українці - там три гетьмани"?

Таким чином, українство являє собою своєрідний етноментальний феномен. Його основні риси: селянськість, гуманність, індивідуалізм, кордоцентризм. Їх сукупність породжує похідні явища в етнопсихологічній поведінці українців (самозаглибленість, інтравертизм, самоіронія, емоційність; гостинність, своєрідна ширість і т.д.). Поряд з цим наявні "хвороби" українського менталітету - безшляхетність (безелітність) та гіпертрофія національного "духу", що суті взаємозалежними. Проекція в сьогодення дає підстави гадати, що менталітет українців є об'єктивною даністю, що діє через несвідомі канали та, в залежності від історичної епохи, проявляє свої архетипи, творячи метаморфози буття українського етносу.

Література

1. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. - К., 1996.
2. Грабовська І. Чи корисно ходити українцям по лезу бритви? // Сучасність.-1999. - № 5. - С. 79-85.

3. Гримич М. Два виміри національного характеру // Наука і суспільство.-1991.- № 8. - С. 27-30.
4. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть.- К., 1991.
5. Доній О. Покоління оксамитової революції (Як нам дожити до 2009 року?) // Сучасність.-1999. - № 1.- С. 71-78.
6. Донцов Д. Дух нашої давнини. - Дрогобич, - 1991.
7. Забужко О.С. Польові дослідження з українського сексу.- К., 1998.
8. Забужко О.С. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х.- К., 1999.
9. Забужко О. С. Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу.- К., 1997.
10. Каспрук В. Україна в пошуках втраченого майбутнього // Сучасність.- 1999. - № 5.- С. 66-78.
11. Лазаренко П. Україна: останній шанс.- К., 1998.
12. Липа Ю. Призначення України.- Нью-Йорк, 1953.
13. Лисий І. Менталітет і духовна культура українців // Філософ. і соціол. думка.- 1995. - № 11-12. - С. 37-59.
14. Лисяк-Рудницький І. Україна між Сходом і Заходом // Народна творчість та етнографія. - 1996. - № 1. - С. 33-39.
15. Лозко Г. Українське народознавство.- К., 1995.
16. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. - К., 1992.
17. Марчук С. П'ять років української трагедії. - К., 1999.
18. Мельник В. Руїни душі: етнопсихологія закарпатських українців колись і тепер // Тиса. - 1994. - № 1-2. - С. 68-70.
19. Мельник Я. Коли ще думка спить. // Літературна Україна. - 1990.-11 січня. - С. 3.
20. Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпат. регіон, сепаратизму: Доповідь на 4 Міжнар. конгр. українців. (м.Одеса, 26-29 серп. 1999р.). - К., 1999. - 48 с.
21. Мірчук І. Світогляд українського народу. // Народна творчість та етнографія. - 1996. - № 1.- С. 22-33.
22. Нельга О. В. Теорія етносу. - К., 1997.
23. Овчаренко С. Індивідуальність і стереотипна свідомість // Визвольний шлях.-1999. - Кн. 9. - С. 1043-1047.
24. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. - К., 1992.

25. Павличко С. Чи потрібна українському літературознавству феміністична школа? // Слово і час.-1991.- № 6.- С.10-15.

26. Пахльовська О. Україна: шлях до Європи...через Константинополь // Сучасність. - 1994. - № 1.- С. 54-68; № 2.- С. 101 -116.
  27. Пахомов Ю.М. Україна і Росія: порівняння етнологенезу // Філософ. і соціол. думка. - 1991.- № 9.- С.3-9.
  28. Пономарьов А. П. Національна культура // Наука і суспільство.-1991. - № 6. - С. 24-27.
  29. Потурай О. Тріумф і трагедія Народного руху // День. - 1999. -18 грудня.-С. 4.
  30. Природа і етнос. - К., 1994.
  31. Релігія в житті українського народу. - Мюнхен; Рим; Париж. -1966.
  32. Тимошенко В. "Мы получили независимость без крови. // Мир за неделю. - 2000.- 22-29 января. - С. 5.
  33. Українець С. Етимологія серця в українській філософській думці // Сучасність.- 1999.- № 5.- С. 126-131.
  34. Усик С. Слово про телесеріал національної ганьби // Срібна земля.- 2000 -22 січня. - С. 15.
  35. Хмара С. За справедливую Україну. - К., 1999.
  36. Шлемкевич М. Загублена українська людина.- К., 1992.
  37. Штепа П. Московство. - К., 1995.
- Янів В. Українська етнопсихологія і наш національний виховний ідеал // Народна творчість та етнографія. -1998.- № 5-6. - С. 68-85.

ОЛЕГ МАЗУРОК

ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТА ЕТНОГРАФІЇ УКРАЇНИ В ПРАЦЯХ Ю. КРАШЕВСЬКОГО

Історія та етнографія України з давніх-давен привертала до себе увагу іноземних дослідників, які залишили нам ряд цікавих праць з цього предмету і без залучення яких не можна глибоко і всебічно вивчити вітчизняну старовину. В цьому плані уваги заслуговують праці слов'янських, зокрема польських науковців, частина яких тривалий час жила в Україні, брала активну участь в її громадсько-політичному і